

İslam Sanatı Çalışmalarının İnşası IV

Kudüs

Oleg Grabar

Çeviri: F. Tülay Kazancı

OLEG GRABAR

1929'da Strasburg'da doğdu. 1950'de Harvard Üniversitesi Orta Çağ Tarihi Bölümünden mezun oldu. İslam sanatı ile yakından ilgilendi. 1955'te "The Art and Ceremonial of the Umayyad Court" başlıklı teziyle doktor unvanı aldı. 1980'de Harvard Üniversitesinde İslam sanatı ve mimarisi alanında kurulmuş olan Ağa Han Kürsüsü'nün ilk profesörü oldu ve 1990 yılına kadar burada görev yaptı. 8 Ocak 2011 tarihinde Princeton'daki evinde öldü. Önemli birkaç eseri: *Persian Art Before and After the Mongol Conquest*, *The Formation of Islamic Art Studies in Islamic Art and Archaeology*, *Islamic Art and Beyond: Constructing the Study of Islamic Art*, *The Dome of the Rock*.

F. TÜLAY KAZANCI

İstanbul Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümünde lisans, ardından aynı üniversitede Sanat Tarihi Bölümünde yüksek lisans ve doktora eğitimlerini tamamladı. Hollanda'da müze rehberi, müze eğitimcisi ve serbest çevirmen olarak çalışmaktadır.

Oleg Grabar, Kudüs'te Mescid'i Aksâ'nın çatısında,
mozaikleri ararken

İÇİNDEKİLER

GÖRSEL LİSTESİ	7
ÖNSÖZ	9
TEŞEKKÜR	15
GİRİŞ: BİR TUTAM ÖZ YAŞAM ÖYKÜSÜ	17
I	
Kudüs'te Emevîlerin Kubbetü's-Sahra'sı	35
II	
Kudüs'teki Harem-i Şerif'ten Yeni Bir Kitabe	93
III	
Harem-i Şerif.....	107
IV	
Erken İslami Anıt Yapıları, Notlar ve Belgeler	115
V	
Kubbetü's-Sahra	177
VI	
Kudüs, Anıtlar	183
VII	
Chludoff Mezmurlar Kitabı Üzerine Bir Not.....	201
VIII	
Mescid-i Aksâ	211

IX	
	Kudüs'teki Kubbetü's-Sahra'nın Önemi..... 217
X	
	Bir Çatışma Yeri Olarak Tapınak: İslam Dünyası 239
XI	
	Başka Yerlerde Kudüs..... 257
XII	
	Harem-i Şerif'i İnşa Etmek: İlk Adımlar 273
XIII	
	Orta Çağ Kudüsü'nde Mekân ve Kutsallık..... 279
XIV	
	Harem-i Şerif: Yorum Üzerine Bir Makale..... 295
XV	
	Kubbetü's-Sahra Üzerine Notlar..... 311
OLEG GRABAR'IN 2004 YILINA KADAR OLAN YAYINLARININ KRONOLOJİK BİBLİYOGRAFYASI..327	
	SÖZLÜK..... 339
	DİZİN 341

GÖRSEL LİSTESİ

GİRİŞ: BİR TUTAM ÖZ YAŞAM ÖYKÜSÜ

1 Kudüs, güneydoğudan genel görünüm	19
2 Kudüs, Harem-i Şerif'in kuzeyine doğru bir sokak	23
3 Kudüs, Harem-i Şerif'in batısına doğru bir sokak	24
4 Kudüs, merkezinde Kutsal Kabir ile kuzeybatıya doğru	26

I KUDÜS'TE EMEVİLERİN KUBBETÜ'S-SAHRASI

1 Harem-i Şerif'in planı	39
2 Kubbetü's-Sahra: Genel Görünüm	40
3 Kubbetü's-Sahra: Planı ve dikey kesiti	41
4 Kubbetü's-Sahra: Kasnaktaki mozaik	61
5 Kubbetü's-Sahra: Sekizgen revaktaki mozaik	62
6-11 Kubbetü's-Sahra: Sekizgendeki mozaik	63
12 Venedik: Marciana, GR. 1	70
13 Trabzon İncili, kanon tabloları	71
14 Pola kutusu	72

II KUDÜS'TEKİ HAREM-İ ŞERİF'TEN YENİ BİR KİTABE

1 Kudüs, Harem-i Şerif, Bab el-Kattanin [Pamuk Tüccarları Kapısı]	94
2 Kudüs, Harem-i Şerif, kroki	103

III HAREM-İ ŞERİF

1 Harem-i Şerif, güneyden	108
2 Harem-i Şerif, doğuya ve Altın Kapı'ya doğru	110
3 Harem-i Şerif, batıya doğru Memlük kapısı ve kent	111
4 Harem-i Şerif, batı tarafı	112

V KUBBETÜ'S-SAHRAS

1 Kubbetü's-Sahra	178
2 Kubbetü's-Sahra [<i>Kaya Kubbesi</i>], yukarıdan Kutsal Kaya	181

VI KUDÜS, ANITLAR

1 Kudüs, Aziz Stefan Kapısı olarak bilinen doğu kent kapısı, Memlük ve Osmanlı	198

VII CHLUDOFF MEZMURLAR KİTABI ÜZERİNE BİR NOT

1 Chludoff Mezmurlar Kitabı, fol. 51	202
2 Chludoff Mezmurlar Kitabı, fol. 86 v	203
3 Güneybatıdan Hirodes Tapınağı, rekonstrüksiyon eskizi	206
4 İlk İslam döneminde Harem-i Şerif ve güneybatıya doğru olan alan, rekonstrüksiyon eskizi	207
5 Mescid-i Aksâ'nın planı ve Abbâsî camisinin eskizi	208

VIII MESCİD-İ AKSÂ

1 Mescid-i Aksâ, cephe	212

IX KUDÜS'TEKİ KUBBETÜ'S-SAHRA'NIN ÖNEMİ

1 Kudüs, Kubbetü's-Sahra	218
2 Kubbetü's-Sahra, plan	228
3 Kubbetü's-Sahra, plan	230
4 Kubbetü's-Sahra, kesit	231
5 Harem-i Şerif, yukarıdan görünüm	232
6 Mekke, Kâbe, yukarıdan görünüm	233

XI BAŞKA YERLERDE KUDÜS

1 Kudüs, kutsal kent ve çevresi (1704), anonim Yunan ressam, Musée de Saumur, Fransa	262
2 Kudüs. Anonim, on dokuzuncu yüzyıl, Halep, Suriye	263
3 Kudüs'ün baş melek Cebraîl tarafından [Hz.] Muhammed'e gösterilmesi, ayrıntı, İran, on dördüncü yüzyıl, Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul, <i>hazine</i> 2154, fol. 107A	264
4 Bir "Kudüs" [Jerusalem] veya "Siyon" Rus komünyon kabı	269

ÖNSÖZ

Önsözlerin, kitapların hazırlığında yardım edenlere teşekkür etmek ve kendine özgü teknik durumları saptamak gibi alışlagelen amaçlarının ötesinde bu önsöz, dört bağımsız cilde verilen *İslam Sanatı Çalışmalarının İnşası, 1954-2004* genel başlığını açıklamak ve savunmak içindir.

Bu dört cilt, yarım asır süresince yayımlanmış seksen üç makaleden oluşuyor. Makaleler yıllar içinde süreli yayınlara, ansiklopedilere ve şu veya bu şekilde derleme kitaplara (bazı istisnaları aşağıda belirteceğim) yaptığım toplam katkının üçte ikisidir. Neredeyse tüm kitap incelemelerinin yanı sıra önemli hatalar içeren veya faydalı muhakemenin ya da başka türlü erişilemeyen verilerin telafi edemeyeceği hatalı kanılara yol açan makaleler çıkarıldı. Tarih ve sanat tarihi genel değerlendirme kitapları veya İslam kültürüne giriş kitaplarında bulunan bölümler ya da kısımlar büyük ölçüde dışarıda bırakıldı. Bunlar arasında *Cambridge History of Iran*'ın 4. ve 5. ciltleri, *The World of Islam* (Londra, 1976, çok sayıda yeniden baskı), Larousse *Histoire de l'Art* (Paris, 1985), *Encyclopedia Britannica* (Şikago, 1974) veya *Grove Dictionary of Art* (New York, 1996) gibi derlemelerdekilerin çoğu yazıldıkları zamanın, bazıları bir nesil öncenin bilgilerini veren oldukça geçerli özetlerdir. Ancak artık vadeleri doldu ve alana katkı olarak görünmekten ziyade yayımlandıkları ciltler bağlamında daha anlamlılar. Her hâlükârda, neredeyse hepsi referans kütüphanelerinde erişilebilir durumdadır.

Her retrospektifte olduğu gibi, herhangi bir yazarın veya sanatçının başardıklarını yeniden sunmasında ben merkezli bir kibir unsuru vardır. Bu işin faydalı yanı, öncelikle birçok farklı ve bazen de erişilmez yere dağılmış parçaları erişilebilir hâle getirmesidir. İkinci olarak da bir alanın ve bir kişinin onlarca yıl boyunca akademik, aynı zamanda siyasi ve kültürel alanlarda geçirdiği birçok değişimi yansıtmasıdır. Bu büyük seçki dahi, öğrenme ve öğretmeyle geçen bir yaşam için harcanan enerji ve çabanın sadece bir kısmını yansıtmaktadır. Los Angeles'taki Getty Araştırma Enstitüsü'nde [Getty Research Institute] André ve Oleg Grabar adı altında tutulan arşivlerde çok sayıda dosya, fotoğraf ve el yazısı not korunmaktadır. Bazı belgeler eski öğrenci ve meslektaşlara bırakıldı veya öğrenim tesisleri kısıtlı olan birkaç kuruma ya da onlardan hemen yararlanabilecek genç araştırmacılara verildi. Bu tür hediyeleri verirken, âcizane, Harvard Üniversitesi Fogg Sanat Müzesinde [Harvard University Fogg Museum of Art] İslam sanatı küratörü Eric Schroeder'in (1904-71) izinden gittim; Schroeder ölümcül bir hastalık nedeniyle günlerinin sayılı olduğunu öğrendiğinde bana ve birkaç genç meslektaşına bazı kitaplarını ve notlarını bırakmıştı. Bana verdikleri şimdi ya onun adıyla gereğince kaydedilmiş şekilde Getty Araştırma Merkezi'nde ya da daha genç araştırmacıların elinde. Bilim için kaynakların kullanımını bu şekilde korumayı sürdürmekte huzur veren bir yan var.

Dâhil edilecek makaleleri seçtikten sonra verilmesi gereken ilk karar bunların nasıl düzenleneceğiydi. Çalışmalarda izlenen farklı metodolojik yönler doğrultusunda sıralamak bir yol olabilirdi. Böyle bir yaklaşım, yirmili yaşlarımın başında yazdığım, bu seçkiye dâhil edilmeyen birkaç kısa makalede önerdiğim iki şekilde gerekçelendirilebilirdi. Biri, alışılmışın dışında ve o zamana kadar yayımlanmamış, bugün Türkiye'de bulunan yukarı Mezopotamya vadisindeki Cizre'nin kuzey bölgesinden fazla önemli olmayan bir hükümdar tarafından on üçüncü yüzyılın başlarında çıkarılmış iki bronz paranın titiz ve detaylı anlatımıdır; bu iki paranın analizi, bir unvan olarak "sultan"ın anlamına dair yorumlara yol açmıştır.¹ Diğeriyse, bir Emevî halifesine

¹ "On Two Coins of Muzaffar Ghazi", *American Numismatic Society Museum Notes* 5 (1953).